

Ровесників вони сприймають, як конкурентів у боротьбі за уважне доброзичливе ставлення дорослих. Досліджувані нами діти з труднощами адаптації мають значний дефіцит визнання та емоційного тепла. А це в свою чергу, заважає формуванню таких важливих для соціальної адаптації умов, як самоповага, самоприйняття та впевненість у собі, перешкоджає соціальній активності дитини.

Висновки: Результати даного дослідження підтвердили існування відхилень у розвитку емпатії у молодших школярів з труднощами соціальної адаптації, значний вплив рівня емпатії на поведінку дитини. Тому, з метою оптимізації емпатії, поліпшення самоствавлення та взаємин між дітьми молодшого шкільного віку, переорієнтацію поведінки та за для запобігання соціальній дезадаптації надалі, варто розробити програму виховних та розвиваючих занять, враховуючи також і зв'язки емпатії з іншими особистісними утвореннями, щоб попередити викривлення розвитку особистості в напрямку конформності, підвищеної сенситивності, навіюваності.

Література

1. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Пер. з англ.. В. Хомика. – К.: Либідь, 2003. – 520с.
2. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – С.-Петербург: Речь, 2003. –294с.
3. Олпорт Г. Личность: Проблема науки или искусства? / Олпорт Гордон // Психология личности. – М.: МГУ, 1982. – 287 с.
4. Павелків Р.В. експериментальне вивчення сформованості у молодших школярів моральних якостей щедрості та безкорисливості. / Зб. наук. праць ін-ту психології ім Г.С. Костюка АПН України. – К., 2004. – Т. VI, в. 3. – С.43– 48.
5. Потапова В.Д. Эмпатия, рефлексия, антиципация – профессионально-значимые свойства личности / В.Д. Потапова // Вестник Донецкого ун-та. Серия Б: Гуманитарные науки. – 1998. – №1. – С. 159 – 165.
6. Рябовол Т.А. Роль емпатії в процесі соціальної адаптації людини / Т.А. Рябовол / Збірник Наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України: Наукові записки. – К., 2004р.
7. Рябовол Т.А. Дослідження особливостей емпатії адаптованих та дезадаптованих молодших школярів / Т.А. Рябовол / Збірник Наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: Наукові записки. – К., 2006р. – с. 403

УДК 159.923 – 053. 6 (048)

Я.Є. Рябчик

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена висвітленню актуальної проблеми підліткового суїциду. Охарактеризовані специфічні відмінності профілактики суїцидальності підлітка від загальної профілактики підліткової девіантної поведінки.

Представлено психолого-педагогічну схему системної профілактики суїцидальної поведінки підлітків, її міждисциплінарний та міжвідомчий характер.

***Ключові слова:** суїцид, група ризику, підлітковий вік, профілактика, превенція.*

Постановка проблеми. Складність і новизна досліджуваного питання, низький рівень розробленості в психологічній теорії та практиці зобов'язує нас розглянути його у двох аспектах: описати феномен профілактики суїцидальної поведінки підлітка та охарактеризувати процес психолого-педагогічної профілактики в умовах освітньої установи.

Сучасна психологічна наука розглядає привенцію в наступних значеннях. Підхід педагога заснований на уявленнях про те, що сукупність соціально-економічних умов життя підлітка, соціальної ситуації розвитку та особистісних особливостей може привести частину підлітків до саморуйнівного способу виходу із психотравмуючої ситуації; профілактична спрямованість роботи педагогів полягає у виборі діагностичних засобів відповідно до сенситивних періодів розвитку індивіда.

Актуальність. У новій соціокультурній ситуації розвитку українського суспільства провокуються кризові, аутодеструктивні стани особистості, наслідком яких нерідко є суїцид.

Особливу увагу фахівців необхідно зосередити на підлітковому суїциді, оскільки підлітковий вік є найбільш чутливим до соціальних катаклізмів, а його перебіг визначається бурхливим біо-психо-соціальним розвитком. Аналіз детермінант суїцидальної поведінки підлітків показує, що школа є один із провідних інститутів соціалізації, а шкільні проблеми провокують формування суїцидальних ідеацій. У зв'язку з цим сучасна школа потребує такої теорії, яка здатна обґрунтувати нову практику допомоги підліткам у здійсненні ними екзистенціального вибору - не саморуйнування, а життя. Створення умов для реалізації такого вибору можливе тільки через усвідомлення педагогами і співробітниками всіх органів і служб, які працюють з підлітками, своєї особистої відповідальності за життя дитини, і на цій основі включеності їх у профілактичну роботу з виявлення, купірування і гальмування суїцидальної активності підлітків.

Осмилення питань попередження ризику суїцидальної поведінки підлітків детерміноване, науково-теоретичними та науково-методичними протиріччями.

Протиріччя на **науково-теоретичному** рівні обумовлюються розбіжностями та автономністю досліджень, що спрямовані на попередження суїцидальної поведінки, їхній міждисциплінарній розірваності.

Соціологічний напрямок, представниками якого є: Е. Дюркгейм [6], Я. Гілінський [4], В. Тіхоненко [11], П. Юнацкевич [13] та ін., дозволяє побачити свідомий ризик замаху на своє життя залежно від ступеня соціальної інтегрованості особистості.

У медичному аспекті дослідження Є. Прокоповича [9], В. Бехтерева [1], П. Булацеля [2], А. Лічко [7] та ін. суттєво вплинули на теорію й практику

роботи по попередженню розвитку суїцидальних тенденцій, але зазначені роботи спрямовані на осіб, які мають відхиленнями від психічної норми.

Проблеми виховання підлітка з поведінкою, що відхиляється, вивчалися Н. Максимовою [8], Е. Чомаряном [12] та ін.

Протиріччя на **науково-методичному** рівні обумовлюються невідповідністю ступеня теоретичної розробленості до практичної доцільності виховної взаємодії, що спрямована на зниження ризику суїцидальної поведінки підлітків, некомпетентністю педагогів в цій галузі, відсутністю практики педагогічного моніторингу ризику суїцидальної поведінки та необхідністю реалізації умов педагогічного попередження суїцидальної поведінки. О. Скородумов [10] вказують на пріоритетну роль школи і громадськості у попередженні та подоланні ризику суїцидальної поведінки неповнолітніх.

Мета статті. Висвітлення особливостей системної пофілактики суїцидальної поведінки підлітків в умовах школи.

Виклад основного матеріалу. Ідея привенції, як такої, виступає у взаємозв'язку із двома іншими ключовими ідеями сучасних дослідників. Перша полягає в психолого-педагогічному супроводі розвитку підлітка, сутність якого полягає в переорієнтації позиції психолога та педагога з узагальненого знання про дітей групи ризику на розуміння особливостей розвитку та становлення окремої дитини, що передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини з підлітком. Друга концептуальна ідея полягає у виборі екзистенціально-гуманістичного підходу до здійснення практичної роботи. Даний підхід припускає участь компетентного дорослого, що викликає довіру, у побудові Я-концепсії підлітка [3, с.4].

Для термінологічної точності нам необхідно визначити базове поняття «профілактика». Профілактика – це вплив суспільства, інститутів соціального контролю, окремих громадян на причини та фактори девіантної поведінки, які призводять до зменшення або бажаної зміни структури девіації та до запобігання здійснення девіантних вчинків.

Для наукового обґрунтування процесу психолого-педагогічної профілактики суїцидальної поведінки підлітків нам необхідно з'ясувати специфічні відмінності профілактики суїцидальності підлітка від загальної профілактики девіантної поведінки.

Перша особливість профілактики суїцидальної поведінки полягає в тому, що суїцидальні прояви, на відміну від інших видів соціальних відхилень, в кінцевому виявленні спрямовані на свідоме позбавлення себе життя. В зв'язку із чим до прояву підлітком суїцидальної активності некоректно відносити його у групу потенційних суїцидентів. Зважаючи на те, що суїцидальність – це крайня форма девіантної поведінки, найменш прогнозована із усіх девіацій, то звідси випливає друга особливість, яка полягає в труднощах виявлення, та підборі методів профілактики суїцидальної поведінки.

Організація педагогічних процесів взаємодії та впливу вчителів на вихованців у випадку прогнозованої або виявленої суїцидальної активності, спрямована на позитивну зміну умов життя підлітка, трансформацію хибних патернів поведінки, міфів про самогубство, а також усунення умов, що можуть

спровокувати суїцидальну поведінку. У вихованні й самовихованні, з одного боку, в педагогічній профілактиці суїциду, з іншого, по-різному відбувається зміна сформованих динамічних стереотипів, в цьому принципова відмінність профілактики суїциду. Якщо в першому випадку нові стереотипи не обов'язково замінюють старі, а лише утворюються на їх основі як пряме продовження сформованих звичок і норм поведінки, то в другому – негативні суїцидальні стереотипи повинні бути замінені на нові, такі, що мають вітагенні установки із антисуїцидальною спрямованістю. У даному випадку не слід розраховувати на велику роль саморефлексії підлітка, в силу складної і неоднозначної детермінованості суїцидальної поведінки, йому необхідна професійна психолого-педагогічна допомога [5, с.54].

Крім того, найважливішою ознакою процесу педагогічної профілактики самогубств підлітків є трагічність і незворотність наслідків суїциду, з цим пов'язана висока відповідальність вихователя. Розуміння підлітка як «біо-психо-соціо-культурно-етно істоти» вимагає в профілактичній роботі враховувати його складну природу та особливості протікання підліткового віку, так як ціна превентивної помилки-людське життя.

Наступною особливістю є стохастичність профілактики суїциду. Стохастичність слід розглядати як однозначний зв'язок з процесом виховання, який носить імовірнісний характер. Він проявляється у профілактиці суїциду підлітка більш, ніж у інших видах профілактики, деяку частину завершених підліткових суїцидальних спроб важко чи навіть неможливо запобігти («афективні», «метафізичні», «істинні»).

Відмінною особливістю профілактики суїциду є складна детермінованість суїцидальної поведінки, труднощі в диференціації приводу, причини та мотиву суїцидальної спроби. Зв'язок між ними більш специфічний, не відповідає класичним визначеннями. Звідси логічно випливає наступна специфічна риса - складна психолого-педагогічна структура самої системи профілактики, її міждисциплінарний, міжвідомчий характер, необхідність комплексного підходу, без якого профілактика не ефективна.

Профілактика суїцидальної поведінки підлітків відрізняється вираженою психологізацією, особистісно-орієнтованим характером. Це пояснюється високою роллю особливостей особистості у виборі та прийнятті суїцидального рішення. Якщо в інших девіаціях тяжкість обставин часто детермінує патерни поведінки, то в суїцидальному конфлікті не завжди психотравмуюча ситуація виявляється головним предиктором суїцидальної поведінки, також відіграють велику роль ставлення особистості до неї та особистісний превентивний ресурс.

Ще однією, виділеною нами особливістю профілактики суїцидальної поведінки, є її телеомічність. При превенції інших відхилень у поведінці підлітків педагогічно-терапевтичною ціллю є об'єктивна ситуація розвитку, яка потребує корекції. Суїцид підлітка говорить про його повному неприйнятність сьогодення, підліток не може знайти підтримки, так як непереносимість сьогочасних обставин приводить його до думки про самогубство. У баченні свого майбутнього підліток може знайти антисуїцидальні бар'єри і саме тому

планування позитивно майбутнього є показником емоційної стабільності особистості та успішності педагогічної профілактики аутоагресії.

Наступною особливістю є екстрамуральний характер профілактики суїцидальної поведінки (надання психотерапевтичної або психіатричної допомоги поза стінами лікарняного закладу). Проводити консультацію фахівцями необхідно обережно, з великим тактом, бажано організувати зустріч в обстановці, що не викликає у підлітка думки про його психічне нездоров'я. Ця особливість набуває виняткову значущості у зв'язку з широким розповсюдженням превентивних помилок, багато дослідників однозначно пов'язують суїцид із психічною нестабільністю особистості. Повне ігнорування екстрамурального характеру суїцидальної превенції в роботі з підлітком веде до зниження профілактичного ефекту і рецидиву.

Ще однією відмінною особливістю суїцидальної превенції є наявність суїцидальних еквівалентів – схожих до суїцидальних проявів, різних порушень в поведінці підлітка. У цьому складність профілактики суїциду підлітка, профілактика вимагає від педагога глибоких психологічних знань. Суїцидальна активність характеризується більш високою, у порівнянні з іншими видами девіацій, латентністю. У деяких випадках суїцидальна активність практично не проявляється на поведінковому рівні, що робить проблематичним її розпізнавання.

Як уже було сказано школа відіграє одну з провідних ролей у розвитку та зміцненні особистого превентивного ресурсу людини, але профілактичні завдання не можуть бути вирішені без взаємних зусиль, координації та мобільності у сфері прийняття рішень різних органів, установ і відомств. Коли люди, які займаються безпосередньою роботою зі школярами, розуміють, що є частиною цілісної системи, в якій діяльність не тільки важлива сама по собі, а й взаємопов'язана з діями інших людей, в тому числі і за межами шкільних класів, з'являється відчуття впевненості, усвідомлення сенсу своїх дій в інтересах сприятливого розвитку дітей.

Нами була розроблена схема системної профілактики суїцидальної поведінки підлітків.

СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ СИСТЕМИ

1. Міжвідомча комісія зі справ неповнолітніх та захисту їх прав при адміністрації міста - організатор і координатор діяльності системи профілактики.

2. Школа:

Адміністрація школи – створення умов для роботи служб системи профілактики в школі, контроль їх роботи.

Заступник директора з виховної роботи – координація експериментальної роботи, здійснення її організації, узгодження з навчальним план, контроль виконання роботи.

Шкільний психолог – діагностика та виявлення підлітків групи суїцидального ризику, індивідуальна та групова тренінгова робота з підлітками групи ризику щодо зміцнення особистісних ресурсів: формування стресостійкості, зниження тривожності, підняття самооцінки, підвищення

емоційної стійкості, поліпшення комунікативних навичок підлітка; робота, направлена на нове сприйняття навколишнього світу, вміння будувати плани майбутнього і реалізовувати їх, оволодіння навичкою регуляції емоціями, побудови конструктивної моделі подолання кризових ситуацій. Консультування та психологічне просвітництво підлітків, батьків, педагогів, групові та індивідуальні корекційні заняття; психологічна підтримка учнів, проведення уроків психології в класах, на яких навчаються підлітки групи ризику; підвищення власної компетентності, оволодіння прийомами, методами діагностування, купірування і гальмування суїцидальної поведінки.

Шкільний медичний працівник – анамнез підлітків групи суїцидального ризику, медичний нагляд, організація реабілітаційних заходів, консультацій лікарів-спеціалістів, рекомендації педагогічному складу та батькам.

Соціальні педагоги – створення картотеки сімей підлітків групи ризику; діагностика дитячо-батьківських взаємостосунків; встановлення факту матеріального неблагополуччя; проведення правових, адміністративних, соціальних, педагогічних заходів які будуть направлені на нормалізацію обстановки в сім'ї та на позитивні зміни умов життя підлітка; матеріальна допомога родині, організація безкоштовного харчування у школі; працевлаштування підлітка, організація зайнятості підлітка під час літніх канікул, його дозвілля; надання допомоги родині: матеріальної, правової, медичної – із залученням різних служб системи профілактики; оволодіння психологічною інформацією щодо суїцидальної превенції.

Класний керівник – робота у тісному зв'язку із соціально-психологічною службою школи; виявлення підлітків які перебувають у психотраймуючих обставинах; педагогічний супровід їх розвитку, психолого-педагогічна підтримка, створення для підлітка ситуацій успіху, підвищення статусу у класі; просвітництво батьків.

Вчителі – знання про наявність підлітків із суїцидальною поведінкою; дотримання конфіденційності інформації; індивідуальний підхід у процесі навчання, створення для них ситуацій успіху, педагогічна підтримка; підвищення власної спеціальної компетентності, участь у спеціалізованих семінарах по профілактиці суїцидальної поведінки серед осіб, що навчаються у школі.

Вчителі гуманітарного профілю – специфічна спрямованість навчальних занять з історії, літератури, етики: на уроках бесіди про сенс буття, про цінність життя, про неповторність кожної миті. За допомогою творів, викликати почуття краси і захоплення світом, «благочиння перед життям», необхідність берегти безцінний дар. Уроки-диспути про сенс життя, уроки логотераї, уроки-екскурсії.

3. Управління охорони здоров'ям:

Підлітковий кабінет наркологічного диспансеру – виявлення підлітків, які мають шкідливі звички, індивідуальна робота з ними, залучення до анонімного безкоштовного лікування; пропаганда здорового способу життя, з цією метою організація бесід, міні лекцій, кінопереглядів, використання наочних та інших форм роботи з класами, куди входить підлітки із суїцидальною поведінкою. Організація безкоштовного лікування для батьків підлітків групи ризику, що

вживають спиртні та наркотичні речовини з метою позитивної зміни мікросередовища підлітка.

Дитяча поліклініка – робота в контакт з медичним працівником школи, допомога у встановленні анамнезу особи; організація консультативних прийомів лікарів-фахівців для підлітків групи ризику, екстратуральний спосіб надання спеціалізованої психотерапевтичної та психіатричної допомоги, за необхідності, організація консультування фахівцями поза стінами психіатричного лікувального закладу, організація фізіотерапевтичних та інших оздоровчих та лікувальних процедур для підлітків групи ризику.

Центр соціальної допомоги сім'ї та дітям – надання соціальної, правової, матеріальної, психологічної допомоги підліткам групи ризику та їх сім'ям, направленої на позитивні зміни середовища підлітка. Літня зайнятість підлітка, організація заміського відпочинку в оздоровчих таборах соціального захисту, у таборах денного перебування, надання різних форм дозвілля.

4. Телефон довіри – цілодобова екстрена психологічна допомога підлітку, який потрапив у складну життєву ситуацію, переживає внутрішньоособистісний конфлікт; анонімна психологічна та правова допомога, консультування підлітків та їх батьків; інформація про роботу «Телефону довіри» в школах (поширення інформаційних брошур тощо).

5. ЗМІ – створення громадської думки з проблеми підліткових суїцидів: підняття рівня інформованості батьків, населення, фахівців, підготовка та впровадження серії просвітницьких матеріалів для підлітків та батьків про вікові особливості. Унікати в ЗМІ описів пишних похорон самогубців, зазначення причини і результату суїциду, нюансів здатних спровокувати наслідувальне самогубство тощо.

6. Управління освітою.

Відділ загальної та додаткової освіти – здійснення захисту прав неповнолітніх з групи ризику; вирішення проблеми щодо подолання труднощів у навчанні, виборі класу за профілем, додаткових занять, допомога відстаючим у навчанні, допомога у підготовці до здачі іспитів, виборі батьками альтернативних форм навчання з урахуванням пріоритетності інтересів підлітка.

Відділ охорони дитинства – за наявності в групі ризику підлітків, які перебувають під опікою, підлітків-сиріт, Відділ охорони дитинства забезпечую їм надання різнобічної допомоги, здійснення контролю за умовами проживання та виховання. При необхідності вилучення підлітків з неблагополучної родини, застосовує заходи до батьків, які злісно ухиляються від виховного процесу, направлені на нормалізацію обстановки в сім'ї підлітків групи суїцидального ризику.

Позашкільні установи: станції юних техніків, центр дитячої творчості «Юність», дитячі та юнацькі спортивні школи, Всеукраїнська молодіжна організація «Соціальна ініціатива», Дитячо-молодіжна організація «Відрада», організація «Туристичний клуб «Мангуп» та ін. – працюють з організації дозвілля підлітків групи ризику, піднятті статусу підлітка в референтній для нього позашкільній групі. Розширюють коло його спілкування, покращують комунікативні навички, соціалізацію підлітка, знімають емоційну напругу.

Інформаційно-методичний центр управління освіти – затвердження експериментальної моделі, здійснення методичного супроводу експерименту, надання допомоги у розробці програми роботи школи; надання допомоги у підготовці методичного матеріалу для підлітків, батьків і всіх служб системи профілактики.

7. Інститут підвищення кваліфікації вчителів – включення в програму лекційних курсів та практичних занять спрямованих на запобігання виникнення та розгортання суїцидальної поведінки підлітків; забезпечення підвищення кваліфікації вчителів, шкільних психологів, соціальних педагогів з даної тематики.

8. Міський центр зайнятості населення – здійснення працевлаштування підлітків, на літній період канікул, та часткову зайнятість у навчальний період, по закінченні 9 та 11 класу надання бажаним безкоштовного навчання за спеціальністю; на вимогу школи, проведення профорієнтаційну роботу серед підлітків групи суїцидального ризику, влаштування в школі ярмарки навчальних закладів та робочих місць з метою розширення перспектив професійного майбутнього у підлітків групи ризику.

Висновки. Аналіз особливостей суїцидальної превенції переконливо показав, що попередження суїцидальної поведінки підлітка – проблема специфічна, суперечлива, складна, така, що вимагає спеціальної компетентності.

Таким чином, у великому спектрі педагогічної психології виділяється окрема галузь - превентивна психолого-педагогіка, одним із структурних елементів якої є профілактика суїцидальної поведінки людини. У свою чергу, ми із загальної профілактики суїцидальної поведінки людини можемо виділити відносно самостійний феномен - профілактику суїцидальної поведінки підлітка, який володіє специфічними особливостями, має рівневу структуру, вимагає превентивної взаємодії органів, установ і відомств, які мають можливість надавати профілактичний послуги.

Література

1. Бехтерев В. М. О причинах самоубийств и о возможной борьбе с ними. /В. М. Бехтерев – СПб., 1912. – 76 с.
2. Булацель П. О. Исследование о самовольной смерти. / П. О. Булацель – Ревель, 1984. – 94 с.
3. Герасимов В. Н. Основы превентивной педагогики / В. Н. Герасимов. - М. : Наука, 1995. – 198 с.
4. Гилинский Я. И. Социологическое исследование преступности и иных антиобщественных проявлений : автореф. дис... д-ра юрид. наук. / Я. И. Гилинский. – М. : 1985. – 44 с.
5. Дюндик Ю. Н. Педагогическая профилактика суицидальных явлений среди личного состава кораблей ВМФ: автореф. дис. канд. пед. наук / Ю.Н. Дюндик. - М., 1998. – 236 с.
6. Дюркгейм Е. Самоубство: Соціологічне дослідження / Е. Дюркгейм: Пер. з фр. – К.: Основи, 1998. – 519 с.
7. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко – Л.: Медицина, 1983. – 255 с.

8. Максимова Н. Ю. Основи девіантної поведінки / Н. Ю. Максимова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет” 2008. – 439 с.

9. Прокопович Е. М. Клинико-психопатологические и социально-психологические корреляты агрессивности у несовершеннолетних правонарушителей : дис... канд. мед. Наук : 14.01.16 / Е. В. Прокопович. – Харьков., 2000. – 157 с.

10. Скородумов А. А. Социально-психологический анализ дезадаптации личности : На прим. современ. внеконфессионал. течений : дис... канд. психол. наук : 19.00.05 / А. А. Скородумов. – Санкт-Петербург, 1996. – 241 с.

11. Тихоненко В.А. Морально-этические аспекты суицида и вопросы реабилитации / В.А. Тихоненко. – М. : НИИ психиатрии МЗ РСФСР, 1984. – 47-62 с.

12. Чомалян Э. А. Особенности суицидального поведения в сочетании с другими видами девиаций у подростков // Научные и организационные проблемы суицидологии. / Э.А. Чомалян – М.: Изд. Московского НИИ психиатрии, 1983. – 167с.

13. Юнацкевич, П. И. Социологические и психолого-педагогические основы суицидологии / П. И. Юнацкевич, Я. И. Гилинский // [микроформа] : Учеб. пособие / Под ред. В.А. Кулганова – М. : РГБ, 2003

Статья посвящена освещению актуальной проблемы подросткового суицида. Охарактеризованы специфические отличия профилактики суицидальности подростка от общей профилактики подросткового девиантного поведения. Представлено психолого-педагогическую схему системной профилактики суицидального поведения подростков, ее междисциплинарный и межведомственный характер.

Ключевые слова: *суицид, группа риска, подростковый возраст, профилактика, превенция. The article presents the empirical results of the study features empathy younger pupils with deviant behavior. In particular, given the comparison of orientation signs of compassion and empathy in children with high and low empathy.*

Article is devoted to actual problem of adolescent suicide. Specific differences between prevention of suicidal teenage behavior and general preventive adolescent deviant behavior are characterized in this article. Presented the psycho-pedagogical diagram of suicidal behavior systematical prevention in adolescents, its interdisciplinary and interdepartmental character.

Keywords: *suicide, risk group, adolescence, prevention, prevention.*

УДК 159.9

М.І. Савіна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ ВЗАЄМИН

Стаття стосується психології гендеру та взаємин між представниками обох статей через призму психофізіологічних особливостей людини та ведичної психології. Автор наголошує, що психологія чоловіка та психологія